

NICOLAE IORGA ȘI EDUCAȚIA PENTRU PATRIMONIU**NICOLAE IORGA AND HERITAGE EDUCATION****ANDREI PROHIN¹,**

doctor în istorie, lector universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
<https://orcid.org/0000-0002-9775-046X>

CZU 9-05(498)

904(498):37

DOI: <https://doi.org/10.55383/amtap.2022.1.27>

Viața și opera lui Nicolae Iorga cuprinde mai multe exemple de cultivare a responsabilității față de patrimoniul cultural național. Marele istoric a publicat articole în presa scrisă, a susținut conferințe radiofonice dedicate diferitor obiecte cu valoare istorică și artistică. Păstrarea lor, considera autorul, ar contribui la menținerea legăturii spirituale dintre generații și la cultivarea conștiinței de neam. La Vălenii de Munte, unde locuia, Nicolae Iorga a înființat Școala de Misionare Morale și Naționale „Regina Maria” și Școala Artelor Uitate. Programele școlilor prevedeau excursii la obiective istorice, cursuri de ceramică, de restaurare a icoanelor, țesutul covoarelor și legătorie artistică. Multe din ideile lui Nicolae Iorga în domeniul educației pentru patrimoniu cultural rămân modele actuale care merită a fi urmate.

Cuvinte-cheie: Nicolae Iorga, patrimoniu cultural, educație, presă, școli

1 E-mail: andrei.prohin@gmail.com

Nicolae Iorga's life and works contain several examples of cultivating responsibility towards the national cultural heritage. The great historian published articles in the written press and held radio conferences about different sites bearing historic and artistic value. Their preservation, considered the author, could contribute to maintaining the spiritual link between generations and the formation of national consciousness. In Valenii de Munte, where he lived, Iorga founded the School of Moral and National Missionaries "Queen Mary" and the School of Forgotten Arts. The school programmes included excursions to historical sites, courses in pottery, icons restoration, carpet weaving and artistic binding. Many of Nicolae Iorga's ideas in the field of artistic education, continue to be up-to-date models that deserve to be followed.

Keywords: Nicolae Iorga, cultural heritage, education, press, schools

Introducere

Patrimoniul cultural este o disciplină tot mai populară în universitățile de la noi și de peste hotare. Este predată la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat *Ion Creangă* ș.a. În mai multe țări ale lumii există catedre afiliate UNESCO, specializate în acest domeniu: Catedra de Patrimoniu și Studii Urbane din cadrul Universității de Studii Economice din Cracovia (Polonia), Catedra de Patrimoniu Cultural și Turism de la Universitatea din Salzburg (Austria), Catedra de Patrimoniu Cultural, Universitatea din Brandenburg (Germania) etc.¹. Inclusiv, în învățământul preuniversitar se propun discipline opționale care au tangență cu patrimoniul cultural. La noi, menționăm cursul *Descoperă Moldova*, adresat elevilor din clasele 10-12. Acesta include teme consacrate vechilor biserici și mănăstiri, cetăților de pe Nistru, unor conace boierești, muzeelor naționale, obiceiurilor populare, meșteșugurilor, gastronomiei etc. [1 pp. 13-14, 16-19, 22-24]. Un alt exemplu îl constituie proiectul *Crearea parteneriatelor educaționale în promovarea patrimoniului național și universal din perspectiva educației muzeale a elevilor și studenților*, implementat de Liceul Teoretic *I.L. Caragiale* (Orhei) și Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală.

În prezent patrimoniul cultural este apreciat drept una din principalele bogății ale unei țări. Ramura turistică, strâns legată de obiectivele culturale, a devenit una din cele mai importante surse de venit în Grecia, Bulgaria, Italia, Spania, Egipt etc. Aceasta se datorează investițiilor în restaurarea monumentelor istorice, conservarea siturilor arheologice, dezvoltarea muzeelor și rezervațiilor naturale. Protejarea și valorificarea obiectelor de patrimoniu este de neimaginat fără a asigura pregătirea specialiștilor în domeniu. Statele care au ratificat *Convenția UNESCO privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural*, *Convenția UNESCO privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial* și-au asumat angajamentul de a susține educația pentru patrimoniu cultural [2 pp. 250, 306-307]. Experiența țărilor dezvoltate oferă multe exemple de programe educaționale, dedicate valorilor de patrimoniu, care merită a fi implementate și în Republica Moldova. Cercetând trecutul nostru, vom identifica, de asemenea, personalități, idei și experiențe pedagogice care ne-ar putea inspira. Un strălucit model de devotament pentru cauza patrimoniului ne oferă activitatea lui Nicolae Iorga. Ne propunem, în continuare, să relevăm câteva modalități de educație pentru patrimoniu, implementate de marele savant. Suntem motivați să revenim la personalitatea lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea cărturarului.

Menirea educativă a monumentelor și muzeelor

Mai bine de un sfert de veac Nicolae Iorga a fost membru al Comisiei Monumentelor Istorice. Din 1923 până la sfârșitul vieții a prezidat lucrările acestei comisii. A contribuit la salvarea multor biserici, case particulare și cetăți din România [3 pp. 27-28]. Inclusiv, s-a preocupat de soarta monumentelor istorice din Basarabia. Starea de conservare a multor monumente savantul o cunoștea din propriile călătorii, dar și din scrisorile primite de la Paul Gore, Ștefan Ciobanu (au condus, succesiv, filiala basarabeană a Comisiei Monumentelor Istorice), episcopul-cărturar Visarion Puiu ș.a. Comisia din București, cu implicarea directă a lui N. Iorga, a susținut restaurarea bisericii *Adormirea Maicii Domnului* din Căușeni, lucrările de reparație la biserica *Măzărache* din Chișinău, la cea din Drepcăuți ș.a. [4 pp. 92-101]. În cazul cetăților

1 Lista completă a catedrelor UNESCO de patrimoniu cultural poate fi consultată la următoarea adresă: <https://whc.unesco.org/en/activities/121/>.

Hotin și Soroca a fost asigurată paza obiectivelor, s-au întreprins cercetări științifice și pregătiri pentru restaurare [4 pp. 119-126]. Investigații preliminare necesare acțiunilor de conservare au mai avut loc la Tighina și Varnița [5 p. 46]. Apreciind importanța documentării științifice a bunurilor culturale, N. Iorga a publicat, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, răspunsurile la chestionarul lui Gheorghe Bezviconi, oferite de prefecturile județene din Basarabia, referitoare la „ctitoriile bisericilor și inscripțiile de pe morminte” [6 p. 43]. Într-o conferință din 1915, Iorga sugera că monumentele istorice ne ajută să retrăim trecutul, să ne pătrundem de solemnitatea sau tragicul diferitor episoade ale istoriei noastre. Monumentele pot avea o veritabilă influență morală asupra oamenilor: „înraurirea istorică ce străbate piatra, o transformă, o spiritualizează, o sfințește, îi dă o valoare însutită, înmiită în ochii noștri” [7 p. 20].

În afară de patrimoniul construit, Nicolae Iorga a acordat atenție patrimoniului imobil, de regulă, păstrat în muzee, arhive, biblioteci. Referindu-ne doar la spațiul basarabean, vom menționa că marele istoric a susținut inaugurarea Muzeului de Antichități de la Cetatea Albă (1928) și a Muzeului Eparhial N. Iorga din Ismail (1936) [4 p. 133]. Inspirat de activitatea unor muzee din SUA pe care le-a vizitat, Nicolae Iorga s-a pronunțat ca muzeele românești să devină adevărate centre de studiu, unde publicul ar reveni periodic. Pentru a le spori atractivitatea, Iorga propunea revizuirea periodică a expoziției permanente și organizarea celor temporare. Vizitarea regulată a muzeelor ar trebui cultivată de la o vârstă fragedă: „Încă din clasele primare să intre acolo și neconținut să cerceteze. Dar nu ca să spuie că a văzut museul odată, ci în fiecare lună să vie acolo” [8 p. 232]. Dacă recomandările privind expozițiile au devenit astăzi o practică uzuală, atunci ideea ca publicul să vină la muzeu pentru studiu sistematic, începând din anii de școală, rămâne îndeplinită doar în mică măsură. În aceeași ordine de idei, Iorga s-a referit la menirea educativă a caselor memoriale. Fondarea lor, considera autorul, reprezintă „o datorie morală și un excelent mijloc de învățatură istorică pentru tineret” [7 p. 9].

Pledoarii pentru ocrotirea patrimoniului în presă

Nicolae Iorga avea convingerea că menirea vieții sale e cea de educator. Considera că un om învățat are datoria să împărtășească altora din propriile cunoștințe. Și-a înțeles misiunea într-un sens foarte larg. Nu s-a mărginit la aulele universitare, dar a recurs la toate mijloacele posibile pentru a se adresa contemporanilor săi: presă, literatură, teatru, biblioteci, conferințe, muzee, expoziții, cursurile de vară ale Universității Populare de la Vălenii de Munte, pe care a înființat-o [9 p. 19]. Între subiectele care au intrat în atenția istoricului s-a numărat și patrimoniul cultural. Prin intermediul articolelor de presă, Nicolae Iorga a năzuit să cultive responsabilitatea pentru păstrarea mărturiilor trecutului. În revistele *Sămănătorul*, *Neamul românesc*, *Neamul românesc literar*, *Drum Drept*, *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, din primele decenii ale secolului XX, aflăm multe din articolele sale, dedicate conservării și restaurării monumentelor istorice. Cităm câteva titluri reprezentative: *Cum s-au restaurat vechile monumente?*, *Cum s-ar cuveni să se îngrijească monumentele* [10 p. 318], *D. Leconte de Noüy și „restaurarea” monumentelor istorice* [10 p. 319], *Apărarea monumentelor istorice* [10 p. 320], *Datoria cetățenească față de monumentele istorice* [10 p. 323] etc.

Pe parcursul anilor '30 ai secolului trecut Nicolae Iorga susține o serie de conferințe radiofonice, pe marginea diferitor subiecte de actualitate. De regulă, textul fiecărei conferințe era publicat, la scurt timp, în revista *Neamul românesc*. Pentru o mai largă difuzare în societate, o bună parte din aceste conferințe au fost reunite, în timpul vieții autorului, în două volume intitulate *Sfaturi pe întunerec. Conferințe la radio* (1936, 1940). Printre problemele abordate de vorbitor s-a numărat protejarea patrimoniului mobil și imobil: *Ce e o hârtie veche*, *Ce s-a făcut pentru arhivele noastre*, *Încă o ruină de istorie și artă sub ochii noștri nesimțitori* [11 pp. 103-110, 567-570] ș.a. În cadrul conferinței *Valoarea de artă a bisericilor noastre*, Iorga explica radioascultătorilor valorile de patrimoniu care se regăsesc într-o biserică veche: clădirea sa, construită în armonie cu alte clădiri din localitate și cu peisajul natural; portretele murale ale ctitorilor; sculptura în piatră și lemn, argintăria [11 p. 88]. Autorul încheia cu îndemnul: „Biserica trebuie păstrată cum e, fiind o icoană a vremii din care vine și pe care noi nu

trebuie să cutezăm a o schimba după gustul sau lipsa de gust din zilele noastre” [11 p. 89]. Cu prilejul unei alte conferințe, *Noi, risipitorii de cele sfinte*, Iorga îndemna ascultătorii să păstreze în familie documentele vechi. Ele sunt valoroase ca izvoare istorice, dar și ca mijloace de cultivare a conștiinței de neam. O dovedește experiența ungarilor și polonezilor care „conservă în familiile lor nobile nesfârșite acte privitoare la trecut”. Această tradiție, sugerează Iorga, merită a fi urmată de către „familiile cu trecut istoric” din România. Descendenții unor atare familii nu ar fi tentați să se înstrăineze, stabilindu-se peste hotare, „dacă ei s-ar fi trezit văzând în cămara amintirilor urmele vieții seculare, cu bucurii, cu năcazuri, cu lupte și îndurări a neamului lor” [11 p. 131].

Patrimoniul cultural în cadrul școlilor de la Vălenii de Munte

Supranumit „Dascălul neamului”, Nicolae Iorga a pledat pentru cunoașterea și ocrotirea patrimoniului în activitatea pedagogică propriu-zisă. În 1923 inaugura Școala de Misionare Morale și Naționale *Regina Maria*, la Vălenii de Munte. Timp de un an, aici se țineau cursuri pentru fetele care au absolvit liceul, dar nu s-au înscris la universitate (erau admise și fete de vârstă mai mare). Profesorii Școlii de Misionare predau lecții de istorie, literatură, artă etc., sub formă de sinteze, altfel decât în școlile obișnuite. Una dintre absolvente, Sofia Ungureanu, își amintea ulterior că „era școală fără note, fără cataloage, la care se studia din plăcere” [12 p. 115]. Misionarele erau pregătite pentru a deveni învățătoare sătești și a contribui la răspândirea valorilor culturale în mediul rural. În statutul școlii de misionare, N. Iorga preconiza familiarizarea elevelor cu obiectivele de patrimoniu. Erau prevăzute excursii la monumentele istorice, dezvoltarea abilităților de a desena peisaje și monumente [13 p. 241]. Isabela Sadoveanu, profesoară și membră a administrației Școlii de Misionare, scria că Nicolae Iorga „le conducea în persoană prin biserici și ruine, învățându-le să citească Istoria din aceste urme reale, să-i simtă frumusețea, să le bată inima în contact cu viața trecutului și să știe să o retrăiască oriunde și-ar îndrepta pașii în această țară” [13 p. 255]. Drept uniformă școlară servea costumul popular, pe care fiecare elevă trebuia să-l aducă de la baștină. Făcând o retrospectivă a activității Școlii de Misionare, după șapte ani de la înființare, aceeași autoare nota că absolventele „învață în școala de misionar din orice pas al vieții lor să descopere urmele culturii strămoșești [...]. Știu descoperi urmele în clădiri, în aspecte, în biserici, în unelte de gospodărie, știu prețui datinile și strânge folklorul, știu să cunoască portul național autentic de cel falsificat și stricat” [14 pp. 280-281]. Putem afirma, utilizând vocabularul de astăzi, că învățământul promovat de Iorga a avut în atenție toate categoriile de patrimoniu cultural: imobil („clădiri”, „biserici”), mobil („unelte de gospodărie”, „portul național”) și imaterial („datinile”, „folklorul”). Mai merită remarcat un fapt pe care îl resimțim cu acuitate în prezent: Nicolae Iorga a sesizat problema răspândirii costumelor pseudo-populare și a militat, în schimb, pentru cunoașterea celor autentice.

Cărturarul a mai înființat la Vălenii de Munte un Muzeu de Artă Religioasă. Pe lângă muzeu funcționa Școala Artelor Uitate, unde se învățau meșteșuguri vechi aflate pe cale de dispariție: ceramica, pictura și restaurarea icoanelor, țesutul covoarelor, legătoria artistică. Drept surse de inspirație se foloseau, de multe ori, exponatele Muzeului de Artă Religioasă. La atelierul de iconografie au fost realizate copii ale frescelor unor biserici de lemn, precum și s-au restaurat icoane de la Mănăstirea Starchiojd (în apropiere de Vălenii de Munte). Nicolae Iorga a susținut absolventele Școlii Artelor Uitate pentru a organiza expoziții cu propriile lucrări [13 pp. 274-277]. Preocupat de popularizarea meșteșugurilor artistice, Iorga publica, în aceeași perioadă, cartea *Vechea artă religioasă la români* (1934). Volumul reunea conferințele sale dedicate istoriei icoanei românești, argintăriei, miniaturilor, sculpturii în lemn și țesăturilor bisericesti.

Concluzii

Pe tot parcursul vieții Nicolae Iorga a pledat consecvent pentru protejarea monumentelor, documentelor istorice, obiectelor de artă, ca mărturii prețioase ale trecutului românesc. În viziunea sa, mărturiile respective pot contribui la cultivarea conștiinței de neam și la stimularea puterii de creație a națiunii. Cultura modernă, considera savantul, trebuie să-și ia rădăcinile din tradițiile naționale. Acestea din urmă pot fi cunoscute prin intermediul obiectelor de patrimoniu.

În scrierile lui Nicolae Iorga, pe care le-am consultat pentru prezentul articol, nu am întâlnit sintagma *patrimoniul cultural*. Autorul a pus în valoare diferite tipuri de bunuri culturale, dar a utilizat pentru fiecare denumiri individuale. Din perspectiva terminologiei contemporane, conchidem că Nicolae Iorga a fost preocupat de patrimoniul cultural construit/imobil (biserici, cetăți, case memoriale), de cel mobil (acte, manuscrise, tipărituri, icoane, argintărie) și imaterial (meșteșuguri populare artistice). Cu mult înainte de adoptarea convențiilor și recomandărilor UNESCO pentru fiecare categorie de obiecte de patrimoniu, savantul a conștientizat valoarea culturală și importanța păstrării lor pentru coeziunea socială. A acordat o atenție deosebită artei bisericești datorită rafinamentului ei. Totodată, sesizăm convingerea lui Iorga că arta înobilează spiritul uman, motiv pentru care savantul a promovat educația prin artă. A manifestat, de asemenea, o preocupare aparte pentru instruirea fetelor. Se pot invoca mai multe explicații ale acestei preferințe: colaborarea îndelungată cu Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române; influența soției sale, Ecaterina Iorga; creșterea ponderii femeilor în viața socială, pe plan european, după Primul Război Mondial etc. Istoricul considera că anume femeilor le datorăm multe dintre cele mai fine obiecte de artă populară și religioasă. A crezut în capacitatea doamnelor de a perpetua tradițiile neamului, morale și artistice, în societatea contemporană.

Comparând activitatea lui Nicolae Iorga cu educația pentru patrimoniu din zilele noastre, vom afla unele tangențe. Necesitatea ocrotirii monumentelor continuă a fi abordată în presa scrisă, la radio și televiziune. Se editează monografii, albume, ghiduri turistice dedicate valorilor patrimoniale. Față de perioada când a trăit N. Iorga, avem un sistem legislativ mai evoluat pentru a proteja diferite tipuri de bunuri culturale. Împărtășim astăzi o concepție mai complexă despre patrimoniu, în care includem valori la care Iorga nu s-a referit (patrimoniul industrial, peisajele culturale, medicina populară, jocurile de copii etc.). În alte privințe, realizările lui Nicolae Iorga rămân deocamdată nedepășite. Ne referim la conferințele radiofonice, Școala de Misionare, Școala Artelor Uitate, la pregătirea arhitecților și restauratorilor peste hotare. Viața și opera lui Nicolae Iorga continuă a fi un model de militantism neobosit pentru salvarea patrimoniului național și, în particular, de cultivare a responsabilității față de moștenirea culturală. În prezentul articol am evocat doar câteva repere semnificative. Ele merită a fi aprofundate în cercetări viitoare și valorificate în procesul didactic.

Referințe bibliografice

1. *Curriculum la disciplina opțională „Descoperă Moldova”* [online]: cl. X–XII. Chișinău, 2020 [accesat 02 oct. 2021]. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/cnc25_sitedescopera_moldova_clasele_x-xii.pdf?fbclid=IwAR3KHBL-noubih5pR4p3qoHsOkyKgeF5z17qh46yBQpiM06cdqq4Xtnu3Os.
2. MUSTEAȚĂ, S. (coord.). *Protecția juridică a patrimoniului arheologic: culegere de acte normative și convenții internaționale*. Chișinău: Editura Ruxanda, 2010. ISBN 978-9975-51-133-9.
3. PIPPIDI, A.N. Iorga și Comisia Monumentelor Istorice. In: *Revista Monumentelor Istorice*. 1990, nr. 2, pp. 27–31. ISSN 1842-5720.
4. PLOȘNIȚĂ, E. *Protejarea patrimoniului cultural în Basarabia*. Chișinău: Cartier, 2003. ISBN 9975-79-224-3.
5. OPRIȘ, I. Nicolae Iorga despre izvoarele istoriei. In: *Limba română*. 2021, nr. 3 (263), pp. 37-51. ISSN 0235-9111.
6. BEZVICONI, Gh. Material istoric din Basarabia. In: *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*. 1940, an. XXXIII, fasc. 103, pp. 43–47.
7. IORGA, N. *Ce este un monument istoric: conf. ținută din însărcinarea Comisiunii Monumentelor Istorice*. Vălenii de Munte: Tip. „Neamul Românesc”, 1915.
8. DRĂGHIȚĂ, Z.-I. Despre conceptul de muzeu la Nicolae Iorga. In: *Annales Universitatis Apulensis. Ser. Historica*. 2000–2001, vol. 4/5, pp. 231–238. ISSN 1453-9306.
9. THEODORESCU, B. *Nicolae Iorga și educația maselor*. București: s. n., 1967.
10. THEODORESCU, B. *Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga (1890–1934)*. București: Cartea Românească, 1935.
11. IORGA, N. *Sfaturi pe întunec: conferințe la Radio (1931–1940)*. Ed. critică, note, comentarii, bibliografie de V. Râpeanu și S. Râpeanu; st. introd. de V. Râpeanu. București: Casa Radio, 2001. ISBN 973-99190-1-4.
12. ȚURLEA, P. *Nicolae Iorga. O viață pentru neamul românesc*. București: Pro Historia, 2001. ISBN 973-85206-1-4.
13. ȚURLEA, P. *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*. Ploiești: Karta-Graphic, 2016. ISBN 978-606-693-069-7.
14. SADOVEANU, I. Vălenii de Munte – centru de cultură națională. In: *Boabe de grâu*. 1930, nr. 5, pp. 272–281.